

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Х.Жўраев	
“Туркистон тўплами” – Россия империясининг Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсати тарихини ўрганишда муҳим манба	97
Ш.А.Раҳимов	
Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати: миллий тажриба ва халқаро ташаббусларнинг объектив зарурияти	101
	ФАЛСАФА, СИЁСАТ
Қ.Назаров, Д.Норматова	
Ўзбек фалсафасининг янгиланиш зарурати масаласига доир	106
Н.О.Сафарова, И.М.Арзиматова	
Форобий ва беруний ижодида ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик ғоялари	109
С.Чориев, Б.Иминов	
Ғарбни таназзулга ботирган ғоя	113
Г.Ж.Туленова, А.А.Мадаминов	
Сиёсий партиялар ва жамиятни демократиялаш	119
Х.О.Шайхова С.С.Хошимов	
Бугунги дунё ва унинг одамлари	122
	АДАБИЁТШУНОСЛИК
А.Ҳамдамов	
Абдулла Орипов шеърлятида миллий ҳис-туйғулар талқини	127
Н.Султонова	
Ўзбек адабиётда модификация	130
Қ.В.Юлчиев	
Учликда макон ва вақт категорияси	134
	ТИЛШУНОСЛИК
З. Алимова	
Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда маъно ва товуш ўзгариши ҳодисаси	138
И.Расулов	
Рус ва ўзбек фразеологизмларининг семантик структураси	143
Г.Умаржонова	
Замонавий немис ва ўзбек тилларида “hand” – “қўл” фразеологик бирликлар функционал мазмунининг тадқиқи масаласи	148
	ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ
Р.Джалилова	
Академик қаламтасвир тарихини ўқитишнинг методологик асослари	152
М.Каримова, Ш.Арипов	
Талабалар ўқув фаоллигини оширишнинг назарий асослари	155
И.Қирғизов, А.Нурмуҳаммаджонов	
Муסיқа маданияти дарсларида ўқувчиларнинг муסיқа тинглаш компетенциясини шакллантириш тажрибасидан	158
	ИЛМИЙ АХБОРОТ
С.ЭВАТОВ	
Тасаввуф таълимотида ваҳдат ул-вужуд назарияси	162
М.Маматов, О.Азимбеков	
Ўзбекистонда сўфейликнинг ҳозирги ҳолати	165
Ф.Дадабаева	
А. Қодирийнинг “ ўткан кунлар” асаридаги ҳаракат тасвирининг олмонча ва русча таржималардаги талқини	167
Х.Убайдуллаев	
Лингвокультурология тарихини ўрганиш хусусида	169
С.Ҳакимжонова	
Ўзбек тилида ҳолат равишларининг услубий хусусиятлари	171
Б.Алимов	
Миллий аудиовизуал тармоқларнинг мамлакат имижини ривожлантиришдаги аҳамияти	174
	БИБЛИОГРАФИЯ
Библиография	179

УДК: 378+741

**АКАДЕМИК ҚАЛАМТАСВИРТАРИХИНИ ЎҚИТИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ АКАДЕМИЧЕСКОГО
РИСУНКА**

METHODOLOGICAL BASES OF TEACHING ACADEMIC DRAWING HISTORY.

Р.Джалилова

Аннотация

Мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистонда академик қаламтасвир асосларининг тарихий тараққиёти, тасвирий санъатнинг турлари ва жанрлари ҳамда унинг тарихини ўқитишнинг методологик асослари ҳақида фикр юритилган.

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы исторического развития основ академического рисунка в годы независимости Узбекистана, виды и жанры, а также методологические основы преподавания изобразительного искусства.

Annotation

The article reveals the historical development of basis of academic painting in the period of independence of Uzbekistan, also methodological basis of types and genres of painting art in education and upbringing

Таянч сўз ва иборалар: Бадий академия, Ўғониш даври қонун-қоидалари, реализм, миллий рассомчилик, рангтасвир, композиция, ҳайкалтарошлик, графика, тур, жанр.

Ключевые слова и выражения: Академия художеств, законы и правила эпохи Возрождения, национальная живопись, изобразительное искусство, композиция, скульптура, графика, вид, жанр.

Keywords and expressions: Academy of art, laws and rules of the Renaissance, national painting art, art composition, sculpture, graphics, kind and genre.

Ҳозирги кунда миллий маънавиятимиз ривожини тасвирий санъат намуналарисиз тасаввур этиб бўлмайди. Ўзбек рассомларининг кейинги йилларда самарали ижод қилиб, янги ютуқларни қўлга киритаётганликлари, бу соҳага кўплаб ёш истеъдод эгаларининг кириб келаётганликлари унинг равнақи ва истиқболдан далолат беради [1,147].

1997 йилда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури олий таълим соҳаси ходимлари олдига ўқитишнинг янги шакл, мазмун ва усулларини қўллаш вазифаларини кўйди. Бунинг эса талабаларнинг етуқ мутахассис бўлиб етишишлари зарурлиги тақозо этади. “Кадрлар ҳамма нарсани ҳал қилади” – бу, миллий кадрлар тайёрлаш моделининг бош объекти шахсдир, деган тамойилга мутаносибдир. Шунинг учун жамиятимиз, давлатимиз, ҳаётимизнинг ўзи замонавий мутахассиснинг шахсига, унинг касбий тайёргарлигига юқори талаблар қўймоқда. 1997 йили Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.Каримов фармони билан Тошкент санъат институтининг рассомлик факультети базасида Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти (МРДИ) ташкил этилди. Ушбу институт Ўзбекистон Бадий академияси тизимига киради. “Академия” сўзи юнунча бўлиб, афсонавий қахрамон Академа номидан олинган. Платон томонидан асос солинган Афина яқинидаги фалсафа мактаби шундай деб аталган эди. Ҳозирги вақтда академия илмий, ўқув ва бадий хусусиятдаги муассаса ёки олий илмий муассаса, олий ўқув юрти

бўлиши мумкин. Бадий академия асосан рассом, ҳайкалтарош, меъморлар тайёрланадиган олий ўқув юртидир. Айти пайтда академия деб, нафақат олий ўқув юрти, балки тасарруфидаги қуйи ташкилотларга раҳбарлик қиладиган, ташкилий ишларни олиб борадиган олий давлат муассасасига ҳам айтилади. Масалан, Ўзбекистон Бадий академияси. Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзоси: бирор академиянинг аъзолигига сайланган олим, адиб, рассом, ҳайкалтарош унвони. Баъзи олий ўқув юртилари номи, хусусан, Ички ишлар вазирлиги академияси, Ҳарбий тиббиёт академиясига нисбатан ишлатилади [6.60-61]. Узлуксиз таълим Миллий дастурга биноан МРДИ республикадаги учта рассомлик коллежи ва 13 та тасвирий санъат лицейи битирувчиларига олий рассомлик таълими олиш учун ягона олий ўқув юртидир. Ўзбекистон Бадий академиясининг 19 нафар академиги бор [4.18]. Тошкентда ўтказиб келинаётган Халқаро биенналелар Ўзбекистон тасвирий санъати мўйқалам усталарининг асарларини дунё миқёсида танитишга муҳим ҳисса қўшмоқда. Тасвирий санъат турлари ва жанрлари умуминсоний ва миллий қадриятларни уйғунлаштирган маданиятни замонавий реалистик йўналишларга асосан ривожлантиришга хизмат қилиб келмоқда [5. 8].

Тасвирий санъат жанрлари академик қаламтасвир асослари учун энг зарур бўлган назарий, илмий-амалий қонун-қоидалар,

Р.Джалилова – ФарДУ, тасвирий санъат ва мусиқа кафедраси катта ўқитувчиси, Ўзбекистон Бадий академияси ижодкорлар уюшмаси аъзоси.

жумладан, ўқитиш усули, восита, метод, соя, перспектива кабилар методологик асос хисобланади.

Мустақиллик йилларида қаламтасвир тараққиётига қуйидаги жанрлар: пейзаж, натюрморт, портрет, интерьер ҳамда тарихий, анималистик, маринистик, маиший мавзулардаги композицияларни яратувчи rassomлар катта ҳисса қўшдилар ва қўшиб келмоқдалар.

Маиший, тарихий, батал, портрет турлари, автопортрет, гуруҳли тасвирда инсон қомати образи, характери, соҳаси таҳлил асосида тасвирда турлича ўрганилади. Буюк Европа тасвирий санъат усталари - Леонардо да Винчи, Рубенс Питер Пауэл, Альбрехт Дюрер, Тициан Вечеллио, Рафаэль Санти, Рембрандт Харменс ван Рейн ижоди мисолида методик босқичлар конструктив мустаҳкам қуриш йўллари, композиция ғоя тўғрисидаги фикр баён этилади. Жанрлар реализм йўналиши қонун-қоидаларига мувофиқ акс эттирилади. Реализм – (сўнги лотин тилидаги “realis” – ҳақиқий, мавжуд) - борлиқдаги мавжуд нарсаларнинг асл ҳолатига яқин, ҳаққоний тасвирлаш санъатидир. Реализм ўзининг тараққиёт босқичларида муайян номлар билан ҳам юритилган (танқидий реализм, социалистик реализм). Реализм анъаналари санъатнинг у ёки бу тури ва жанрларда турлича кўринишда намоён бўлган. Реализм – XIX асрнинг ўрталарида Францияда пайдо бўлган ижодий оқим. У, тасвири ҳақиқатан ҳаётда қандай кўринса - шундай ифодалашни назарда тутди. Лекин у фотографиядан фарқ қилиб, асарнинг юқори бадий ва мазмунан бой бўлишини талаб этади.

Академик қаламтасвир ёшларга таълим-тарбия бериш, ўқитишнинг замонавий педагогик технологияларини қўллаш уларнинг профессионал маҳоратларини ривожлантиришда етакчи вазифани ўтайди. Тасвирий санъатни ўқитишнинг методологик асослари тўғри инсон гавдасини тасвирлашнинг қонун-қоидалари, методик тасвирлаш принциплари, композиция, технологияни ўз ичига олади. Академик қаламтасвир машғулотлари мақсади талабаларни реалистик тасвирлаш қонунларига ўргатишдан иборат.

Академик қаламтасвир машғулотлари буюк тасвирий санъат усталари ижоди мисолида, амалий ва назарий мисоллар таҳлили асосида олиб борилиб, қуйи курсларда ўтказилган машғулотларнинг мантикий давоми сифатида уларни тўлдирди. Қаламтасвир чизишнинг анча мураккаб усуллари оид бўлган одам анатомиясини таҳлил этиш турли кўринишларда тасвирлашга ўргатади. Академизм мумтоз санъатга асосланган бўлиб, унинг анъаналари ўқитиш тизимининг ўзида мужассамлашган, бироқ замонавий санъатни «юқори санъат»га муносиб эмас, деб ҳисоблаб, қадимги санъатни «бадий» қонунга айлантирмоқчи бўлганлар

[7.200]. Унинг вакиллари қадимги дунё санъати, мифология, Инжил ва қадимги тарихдан олинган сиймолари идеаллаштириш ғоясини илгари сурганлар. Унда табиат инсондан ажралмаган ҳолда тасвирланади. Шарқ мамлакатларида миниатюра санъати тасвирлари 8-9 асрларда таркиб топа бошлаган. Ҳорун ар-Рашид ҳукмронлиги даври (786-809) да “Байт ул-ҳикмат”га асос солиниб, ҳалифа янада ривож топган, унинг расадхонаси ва катта кутубхонаси бўлган, буюк математик Мусо ал-Хоразмий ва астроном Аҳмад ал-Фарғоний каби буюк олимлар фаолият юритганлар. Машҳур олим ва шоир ибн Ҳамдон кутубхонали “Дор ул-илм” (“Илм уйи”) очган ва бу жой илмга интилганларнинг кириши учун бемалол булган. Академиялар Бағдодда, Мисрда, Урганчда бўлиб, Маъмур академиясига асос солинган. Абу Райҳон Беруний раҳбарлик қилган. Абу Али ибн Сино, файласуф Абу Саҳл Мусихий, табиб Абулҳасан Ҳаммор ва бошқалар иш олиб боришган. Амир Темур томонидан Самарқандда тўпланган олим, ёзувчи ва меъморлар 15 аср фани ва маданияти тараққиётига улкан ҳисса қўшганлар. Улуғбек мадрасаси ва расадхонаси ҳам ўз даврининг академияси бўлиб, Қозизода Румий, Фиёсиддин Жамшид ал-Коший, Али Қушчи ва буюк математик ҳамда астрономларни бирлаштирган. 15 асрнинг 2-ярмида илмий ва маданий марказга айланган Ҳиротда, Навоий атрофида олим, ёзувчи, rassom, созандалар таркиб топган ўзига хос илмий ва бадий жамият юзага келган. Ҳирот миниатюра мактабини Ўрта асрларда Шарқда давлат томонидан таъсис этилган биринчи бадий академия, деб ҳисоблаш мумкин. К.Бехзод эса унинг энг йирик вакилидир. Инсонни тасвирлашда мифологик, афсонавий дунёқараш кишиларнинг олам тўғрисидаги фикрлари афсонавий қаҳрамонлар образлари орқали гавдалантирилади. Мифологик дунёқарашда ҳаёт ва хаёл, фикр ва ҳис-туйғу, билим ва бадийлик, объективлик ва субъективлик яхлит ҳолда ифода этилади. Халқлар маънавий маданиятининг шаклланиши ва тараққиётига баракали таъсир кўрсатади, оқибатда, ривоятлар, халқ эпоси, афсоналар, нақллар адабиёт ва санъат тараққиётида ўз ифодасини топади [8.29-30]. Инсон дунёқараш кишиларнинг маънавияти, мифология, диний ақидалар, илмийлик, тарихийлик ва мантикийлик, универсаллик, ғоявийликни илмий асосда шакллантириш, назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш, олам, жамиятнинг тутган ўрнини илмий англаш, содир бўлаётган воқеа ва ҳодисага мустақил ёндашишни, ўз фикрига, нуқтаи назарига эга бўлишни тарбиялайди.

Мустақиллик Ўзбекистон тасвирий санъати тараққиётида катта имкониятлар эшигини очиб берди. Ўзбекистон Бадий академия аъзолари - Раҳим Аҳмедов, Малик Набиев, Ўрол Тансиқбоев

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

реалистик мактаб асосчилари ҳисобланадилар. Ҳозирги кунда улар яратган асарлар талабаларни тасвирлашга ўргатишда методик манба сифатида қўлланилмоқда.

Мазкур академия қошида Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомчилик ва дизайн институти, Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти, кўплаб рассомчилик, дизайн коллежлари, “Санъат” журнали фаолият кўрсатмоқда. Миллий рассомчилик ва дизайн институтида, тасвирий санъат йўналишларидаги коллежларда бугунги жаҳон таълим стандартларига мос келадиган миллий кадрлар етишиб чиқмоқда. Улар, биринчидан, эркин ижод йўлига ўтдилар, иккинчидан, миллий бадиий анъаналарни давом эттириш, миллийлик ва умуминсоний кадрларнинг уйғунлигини таъминлаш борасида янги, замонавий, илғор тасвирий технологияларни қўллашмоқда. Инсон қоматини тасвирлашда буюк тасвирий санъат усталари, Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллат вакилларининг нияти буюк боболаримиздан қолган улғвор инсоний ғоялар ва маънавий кадрлар атрофида бирлашиб, буюк келажакни яратишга ўз улушини қўшишди. [6, 214]. Мустақиллик неъматидан баҳраманд бўлган кекса, ўрта ва ёш авлодга мансуб рассомларимиз ижодида ҳам ижодий кўтаринкилик кўзга ташланмоқда. Ўзбекистон Бадиий академияси аъзолари, таниқли рассомлар - М.Саидов, Н.Қўзибоев, Б.Бобоев, В.Бурмакин, М.Йўлдошев, Ж.Қутлимуродов, Т.Миржалолов, Т.К.Урёзов, А.Икромжонов, Ж.Умарбеков, Б.Жалолов, А.Мирзаев, З.Фахриддинов, Р.Худойберганов, Н.Орипова, А. Муминов, А.Нуриддинов, Б.Бойметов, Р.Джалилова каби педагог, рассом ва ҳайкалтарошлар ижодида бу ҳолни яққол кўриш мумкин [5.18].

Ҳозирги кунда тасвирий санъат реализм, замонавий йўналишлар тарихийликни ўз ичига олади. Табиат ва жамият ҳодисаларининг ўзаро боғлиқлиги ва бир-бирига таъсир қилиб туриши уларнинг доимий ҳаракатда, ривожланиши ўзаро боғлиқ бўлиб туришини кўрсатади. Ҳамма ҳодисалар ўзаро боғлиқдир, бири иккинчисини тўлдирди. Дунё абадий ҳаракат, ўзгариш ва ривожланишдадир. Инсонни билиш, диалектик услубнинг яна бир муҳим тамойилига биноан, ҳар қандай нарса ва ҳодисани таҳлил қилишда унга

(аниқ) тарихий ёндашмоқ керак. Нарса ва ҳодисалар моҳиятини билиш учун уни теварак атрофга муҳит, шароит, жой, вақтида боғланган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Конкрет тарихий ёндашиш тамойилига амал қилмаслик назария ва амалиётда хатоликларга олиб келиши муқаррар. Диалектик услубнинг бу тамойили илмий билиш ва амалиётда катта методологик роль ўйнайди. Нарса ва ҳодисаларга конкрет тарихий ёндашиш улар ривожига таъсир кўрсатадиган омилларнинг тараққий этиш йўналишларини белгилаб олиш имкониятини яратади [8.183]. Тасвирий санъатнинг фалсафий функциялари унинг фанлар тизими ва ижтимоий ҳаётдаги ўрни равшанлигидадир. Фалсафа фани функциялари хилма-хилдир. Улар дунёқараш (онтология), оламни билиш (гносеология), кадрларли онгни шакллантириш, ижтимоий, амалиётчилик (практикология), методологик, инсонпарварлик, мадания-тарбиявий функциялари индивидуал ва ижтимоий онга фаол таъсир кўрсатиб, шу жараёнда у ижтимоий-сиёсий ва мафкуравий ҳаёт ҳамда бошқа барча фанлар ва тасвирий санъат дунёқарашлар билан узвий боғланиб кетади [8.13].

Хулоса қилиб айтганда, узлуксиз таълим тизимида академик қаламтасвир тарихини, ўқитишнинг методологик асосига: буюк тасвирий санъат усталари ижоди инсон қоматини турли ҳолатлар, перспектива, композиция, конструктив, анатомик таҳлил, тугалланган тасвир асосида тасвирлашга ўргатади. Реализм, академик қаламтасвирнинг асосий қонун-қоидалари, ижодий, қоралама синтез, кузатиш, таҳлил қилиш асосида тасвирлашга ўргатиш, аёл ва эркак гавдасининг, хона ички кўриниши, тусли, чизиқли, ёруғ, соя, силуэт, характер, ҳаракат, ҳаракатсизлик, тик турган ҳолатлар ҳаётини кўриниш асосида тасвирлашга ўргатишдан иборат. Қаламтасвир, ретуш, кўмир, пастел, сангина юмшоқ материяни тасвирда қўллашни ўргатади. Ҳозирги кунда ёш ижодкор талаба, ўқитувчилар жанрларни, академик қаламтасвир асослари устида тадқиқотлар олиб бориб, бунда назарий илмий ёндашиш, тасвири амалий таҳлил асосида ўрганиш алоҳида аҳамиятга эгадир.

References:

1. Karimov A.I. O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. - T.: O'zbekiston, 1995.
2. Karimov A.I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. T: Ma'naviyat, 2008.
3. Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik, 1-qism. "Musiq" nashriyoti.-T., 2006
4. Djalilova R. Qalamtasvir. – T.: "San'at" jurnali nashriyoti, 2009
5. Babajonova G. O'zbekiston badiiy ta'limi tarixiga bir nazar. "San'at" jurnali nashriyoti, - 2007 yil 1-son.
6. Mirtojiev J. Ulg'ayish yillari. "San'at" jurnali - 2007 yil 1-son.
7. Begmatov E., Madaliev A., Mahkamov N., Mirzaev T. O'zbek tilining izohli lug'ati.–T.:5 jildli. Birinchi jild. A-D. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. 2006.
8. Karimov I., Rustamova M. Falsafa fani tarixi va nazariyasi (metodik qo'llanma). "Falsafa fani tamoyillari"- T.: -TDPU nashriyoti, 2007 .

(Тақризчи: Т.Эгамбердиева - педагогика фанлари доктори, профессор).